

*Григорова Є. В.,**здобувач кафедри досудового розслідування**Навчально-наукового інституту № 1**Національної академії внутрішніх справ*

ОРГАНІЗАЦІЯ «ВИБОРЧИХ СІТОК» ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ПІДКУПУ ВИБОРЦЯ, УЧАСНИКА РЕФЕРЕНДУМУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей створення та діяльності «виборчих сіток» як одного зі способів вчинення непрямого підкупу виборців. Встановлено, що використання цієї технології створювало серйозну загрозу легітимному проведенню минулих виборів в Україні та могло істотно вплинути на достовірність волевиявлення громадян. Відзначено масовий характер застосування такої форми впливу на проведення виборчих перегонів, що втілювався у залученні великої кількості осіб у процес її реалізації (замовників, організаторів, виконавців, наглядачів, виборців тощо), а також у поширенні таких мереж на значні території.

Виявлено, що цей спосіб вчинення підкупу виборця, учасника референдуму є повноструктурним, тобто включає дії, спрямовані на підготовку, безпосереднє виконання та приховування слідів злочину. Отже, реалізація підкупу виборців у такий спосіб відбувалася в декілька етапів, таких як складання списків виборців шляхом з'ясування персональних даних під час опитувань виборців; набір (залучення) агітаторів, метою якого є відбір довірених осіб для будівництва «сітки підкупу», та надання їм списків адрес виборців, які вже виявили бажання голосувати за «потрібного» кандидата; персональний обхід домогосподарств, під час якого потенційним виборцям пропонується проголосувати за конкретного кандидата за певну матеріальну винагороду; виплата грошових коштів агітаторам, які розносили кошти виборцям (згідно зі списками), при цьому виплати проводились у два етапи, а саме до виборів і після них за надання підтверджуючої інформації про відповідне голосування (фотозвіту).

Акцентовано на тому, що такий спосіб підкупу зазвичай здійснювався шляхом утворення тимчасового злочинного угруповання, що діяло відповідно до заздалегідь виробленого плану, відзначалось чітким розподілом ролей та багатоепізодичністю злочинної діяльності.

Ключові слова: підкуп виборця, учасника референдуму, спосіб вчинення злочину, «виборча сітка», незаконна передвиборча агітація, порушення виборчих прав.

Постановка проблеми. Проведення останніх виборчих кампаній супроводжувалося значною кількістю різноманітних порушень виборчого законодавства. Однією з найнебезпечніших форм перешкодження вільному волевиявленню громадян, яка здатна суттєво вплинути на результати виборчих перегонів, виявилась реалізація «сірих» технологій, пов'язаних із наданням виборцям неправомірної вигоди, а саме підкупом. При цьому серед численних способів вчинення злочину, передбаченого статтею 160 КК України («Підкуп виборця, учасника референдуму»), найбільш зухвалим та таким, що відзначався своїми масштабами як за кількістю залучених осіб, так і за територіальним охопленням, було створення так званих виборчих сіток.

Спосіб вчинення злочину як досить складне й багатогранне явище був і залишається предметом вивчення цілої низки правових наук. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням виборчих прав громадян, у різних аспектах вивчали Л.В. Гудзь, В.М. Колесниченко, А.М. Колодій, В.В. Костицький, С.В. Красноголовець, О.В. Кубарева, О.В. Лавринович, С.Я. Лихова, М.В. Мазур, Л.П. Медіна, М.І. Мельник, С.А. Мозоль, М.О. Мягков, М.Л. Ставнійчук, Ю.М. Тодика, М.І. Хавронюк та інші науковці. Сьогодні численні публікації з відповідної тематики часто зустрічаються у засобах масової інформації, втім, вони мають більшою мірою публіцистичний характер.

Мета статті полягає в дослідженні способу вчинення підкупу виборця, учасника референдуму через діяльність «виборчих сіток» у криміналістичному аспекті, адже реалізація знань щодо способу вчинення злочину у криміналістиці є значно ширшою, ніж у інших науках, оскільки тут він виступає не лише як предмет, але й як засіб дослідження інших елементів криміналістичної характеристики (особи злочинця, предмета злочинного посягання, слідової картини тощо).

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до безпосереднього вивчення предмета нашого дослідження, варто констатувати, що на законодавчому рівні визначено два способи підкупу, а саме прямий та непрямий.

Зокрема, у Постанові ЦВК «Про Роз'яснення щодо реалізації положень частини шостої статті 64 Закону України «Про вибори Президента України» від 22 лютого 2019 року № 376 прямим підкупом виборців визначається пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах, кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії або відмова від такого голосування, передача виборчого бюлетеня іншій особі) [1].

Непрямий підкуп зазвичай пов'язаний з порушеннями у проведенні передвиборної агітації. Так, у частині 14 статті 74 Закону України «Про вибори народних депутатів України» закріплена заборона на проведення передвиборної агітації, що супроводжується наданням виборцям, закладам, установам, організаціям коштів або безоплатно чи на пільгових умовах товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора партії, за умови, що вартість таких товарів не перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати),

послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних цінностей [2].

Загалом передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності задля спонукання виборців голосувати або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію – суб'єкта виборчого процесу. Проведення агітації саме по собі не є злочином, але законодавець виділяє як одну з кваліфікуючих ознак непрямого підкупу виборців умову його зв'язку з проведенням передвиборної агітації. Це зумовлено, зокрема, тим, що основу об'єкта й змісту передвиборної агітації як виборчих правовідносин та об'єкта правової охорони підкупу виборців як виборчого правопорушення складають загальні за своєю юридичною природою явища, а саме формування політичної волі виборців та її вираження під час голосування на виборах.

Наголошує на необхідності розмежування передвиборної агітації та незаконного матеріального стимулювання виборців радниця з юридичних питань Громадянської мережі «Опора» О.О. Коцюрuba, яка зазначає, що треба відрізнити підкуп виборців (прямий чи непрямий) від цілком законного мережевого залучення агітаторів, адже так звана сітка може мати дві форми. Крім організації такої мережі задля підкупу виборців, дані про виборців, які підтримують того чи іншого кандидата, можуть збиратися для того, щоби потім вони могли отримувати інформацію про заплановані заходи. Частина з цих людей залучається до передвиборної агітації. Нині за законом передвиборна агітація не може здійснюватися за гроші. Це має бути виключно волонтерська діяльність, проте залученим до проведення агітаційної роботи особам може видаватися певна компенсація витрат, наприклад, за проїзд, телефонні послуги, проживання, харчування (під час проведення заходів передвиборної агітації в іншому населеному пункті), тому в цьому разі варто розрізнити, чим це є: все ж таки агітаторською роботою або підкупом [3].

«Виборча сітка» за своєю сутністю є застосуванням схеми мережевого маркетингу в організації передвиборної агітації та утворенням масштабної мережі масової скупки голосів виборців. Сутність схеми проста: людей масово зараховують в агітатори, однак платять не за агітацію, а за «правильне» голосування. Отже, «сітка» – це мережа агітаторів у регіонах. Цим особам надають кошти за проведення роз'яснювальної роботи серед населення та проведення анкетування жителів у межах своєї виборчої дільниці (за кожним з них закріплюється певна кількість помешкань). Вони ж пропонують неправомірну винагороду за «правильне» голосування та складають списки осіб, які погодились віддати свій голос за відповідного кандидата. При цьому частину обіцяних коштів агітатор отримує перед проведенням вищезгаданої роботи, а іншу частину – після оголошення результатів голосування, якщо кандидат набере потрібну кількість голосів по округу [4].

Прикладом втілення досліджуваної технології підкупу виборців є створення злочинної організації, керівник якої задля здійснення масштабного підкупу виборців у різних регіонах України організував мережу за принципом «піраміди»: керівник штабу виборчого округу – керівник сектору – старший виборчої дільниці – спостерігач – агітатор – прихильник (фактично виборець). При цьому керівник злочинної організації здійснював загальний контроль за діяльністю інших учасників, а вони планували та координували свої дії задля скуповування голосів виборців та фальсифікації результатів виборів [5].

Реалізація підкупу виборців через таку розгалужену мережу зазвичай охоплює такі етапи.

1) Складання списків виборців шляхом з'ясування персональних даних під час опитувань виборців особами під виглядом працівників громадських організацій. Опитування може маскуватися під соціологічні дослідження, збір підписів за якісь соціальні проекти тощо.

Інакше такий пошук здійснюється опосередковано шляхом:

- поширення в Інтернеті через програми “Viber”, “WhatsApp” повідомлень з пропозицією взяти участь у підкупі виборців;

- здійснення анонімних телефонних дзвінків з пропозицією отримання грошей в обмін на голосування за одного з кандидатів на виборну посаду;

- поширення листівок з обіцянкою надання неправомірної вигоди (наприклад, списати борги за комунальні послуги за умови голосування за одного з кандидатів тощо).

Отже, в такий спосіб формуються списки виборців з їхніми анкетними даними та інформацією щодо політичних симпатій останніх до окремого кандидата на виборах, кандидатів від політичної партії або місцевої організації політичної партії.

Необхідно зауважити, що такий безконтрольний збір паспортних даних створює реальні практичні можливості для незаконного впливу на волевиявлення виборців шляхом підкупу.

2) Набір (залучення) агітаторів, метою якого є відбір довірених осіб для будівництва «сітки підкупу». «Вербування» агітаторів здійснюється переважно серед працівників бюджетної сфери за оголошенням напередодні виборів за 3–4 місяці до голосування. Представники кандидата проводять збори таких працівників, як правило, у комунальних установах, де проводять агітаційну та роз'яснювальну роботу. Такі зустрічі зазвичай супроводжуються наданням агітаційних матеріалів у вигляді газет, листівок, календарів, канцелярських товарів та демонстрацією фільмів про досягнення відповідного кандидата.

3) Надання залученим довіреним особам списків адрес виборців, які вже виявили бажання голосувати за «потрібного» кандидата. Список визначає виборчий штаб окремого кандидата на виборах (кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії).

4) Обхід будинків (квартир), де потенційним виборцям пропонується проголосувати на виборах за конкретного кандидата (кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії) і роз'яснюється, що вони за умови прийняття такої пропозиції отримають матеріальну винагороду. Крім того, у день виборів пропонують зробити фото свого бюлетеня з «галочкою» навпроти конкретного прізвища. Все це супроводжується наданням агітаційної продукції відповідної політичної сили та внесенням даних у списки.

Іноколи з виборцем, чий голос мають намір купити, укладають навіть «договори» або «угоди» із зазначенням паспортних даних та підписів виборців або відбирають розписки про зобов'язання проголосувати за окремого кандидата на виборах (кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії).

5) Виплата грошових коштів довіреним особам, які здійснювали агітацію на користь окремого кандидата на виборах (кандидатів від політичної партії, місцевої організації

політичної партії), які за тиждень до виборів починають розносити кошти в кожне домоволодіння (згідно зі списками). Водночас фіксуються випадки передачі грошей агітаторами особам, які будуть голосувати за місцем проживання.

Класичні схеми організації підкупу виборців шляхом утворення «сіток» можуть доповнюватись різними елементами та вирізнятись певними особливостями. Так, під час організації виборчої кампанії на президентських виборах одним з кандидатів була організована схема масового підкупу з використанням персональних ID-карток з QR-кодом.

До роботи перш за все залучалися старші по виборчій дільниці. Вони були місцевими мешканцями та добре знали специфіку району й місцевих мешканців. Їхнім функціональним призначенням був набір 20–30 агітаторів, як правило, зі свого оточення. Цих людей фотографували, фіксували їхні персональні дані, які заносилися до CRM-системи.

Обрані агітатори заповнювали «анкету однодумця», де, зокрема, зазначали електронну адресу, куди згодом надходили персональні листи. У ці листи вкладали такі матеріали, як лист-інструкція; інформативний лист (з унікальним номерним ідентифікатором); номер агітатора (який до цього був «однодумцем»); номер сектора (території) відповідальності із зазначенням назв вулиць, адрес і сумарної кількості виборців. Далі за умови згоди людина отримувала персональну ID-картку з QR-кодом, яку необхідно було активувати за допомогою SMS та отримати 500 грн. як заохочення. Залученим пропонувалася заробітна платня на рівні 1 000 грн. на тиждень. З наближенням виборів виплати обіцяли збільшити. Крім цього, існувала система матеріального заохочення за виконання плану агітації безпосередньо в день виборів.

Далі, згідно з інструкцією, агітатори спілкувалися з мешканцями (потенційними виборцями) на ввіреній їм території. Головним завданням агітатора було знайти та залучити ще якомога більше охочих надати свої персональні дані до реєстру штабу, отримати персональну пластикову картку та 400 грн. За кожного нового «однодумця» той, хто його привів, отримує додаткові 100 грн., а якщо той проголосує за потрібного кандидата на виборах, то він отримує ще 300 грн. Отже, була сформована ціла мережа «однодумців», які за гроші не тільки «правильно» голосували, але й самі здійснювали підкуп ще декількох виборців.

Контроль за тим, що куплений виборець проголосував відповідним чином, здійснювався шляхом фотофіксації бюлетеня та ID-картки. Дані надсилалися до штабу. Завдяки реєстру сформованої мережі автоматично підраховувалися суми грошових винагород кожному учаснику [6].

Цікаво, що механізм фотографування виборчого бюлетеня задля підтвердження факту голосування для отримання неправомірної вигоди застосовувався у більшості досліджених нами фактів підкупу виборців. Зазвичай відбувалося це безпосередньо після голосування в кабінці на виборчій дільниці, а для ідентифікації виборець мав разом із бюлетенем сфотографувати свій паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Після цього фото необхідно було переслати за допомогою мобільного додатку (“Viber”, “WhatsApp”, “Telegram”, “Messenger” тощо).

Приклад. На Одещині була викрита «сітка» для підкупу виборців, організована одним з чинних народних депутатів з багаторічним політичним досвідом. До «роботи» залучалися агітатори, які пропонували майбутнім виборцям від тисячі до

півтори тисячі гривень за голос. У день виборів громадянам необхідно було сфотографувати бюлетень у кабінці для таємного голосування з відміткою про голосування за цього депутата, а фото відправити листом у «Месенджері» [7].

Необхідно зазначити, що такі дії є порушенням таємниці голосування, про що прямо зазначається у статті 7 Закону України «Про місцеві вибори», відповідно до якої фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців у кабінці для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування забороняються [8]. Однак сам по собі факт фотографування не тягне за собою відповідальності, а за порушення таємниці голосування (стаття 159 КК України) особою може бути притягнуто до відповідальності лише в разі доведення умисного розголошення змісту волевиявлення. З огляду на масове використання фотографування виборчого бюлетеня у схемах підкупу виборців представники громадянських об'єднань та інших організацій, які здійснюють контроль за легітимністю виборчого процесу, пропонують не лише передбачити заборону фото- та/або відеофіксації бюлетеня під час реалізації виборцем права голосувати, але й встановити відповідальність за таке порушення [9].

Цікаво, що паралельно з агітаторською часто будувалася «сітка» з наглядачів шляхом набору безлімітної кількості спостерігачів на кожну дільничну виборчу комісію. Вони брали на себе обов'язок контролювати перебіг виборів на окремих дільницях «відповідно до визначених пріоритетів». Наприклад, такі наглядачі спостерігали за тим, щоби підкуплені виборці кидали бюлетені до чітко визначеної урни, та робили відповідні відмітки у завчасно складеному списку таких осіб [10]. Плата за їхні «послуги» складала від 800 до 1 000 грн., при цьому вони не виступали офіційними спостерігачами. Таку схему також можна вважати побудовою моделі непрямого підкупу виборців [11].

Висновки. Таким чином, створення та діяльність «виборчих сіток» під час минулих виборчих перегонів стали серйозним викликом для забезпечення легітимності волевиявлення громадян під час реалізації їхніх виборчих прав. Такий спосіб вчинення підкупу виборців відзначався певними характерними ознаками, зокрема:

- виступав різновидом непрямого підкупу виборців та був пов'язаний з незаконними формами здійснення передвиборної агітації;
- мав масовий характер, що виявлявся як у залученні значної кількості осіб (замовників, організаторів, виконавців, наглядачів, виборців тощо), так і в широкому територіальному розгалуженні;
- мав поетапну реалізацію, яка включала дії, спрямовані на підготовку, безпосереднє виконання та приховування слідів злочину;
- зазвичай втілювався шляхом утворення тимчасового злочинного угруповання, що діяло відповідно до заздалегідь виробленого плану, відзначалось чітким розподілом ролей та багатоепізодичністю злочинної діяльності.

Література:

1. Про Роз'яснення щодо реалізації положень частини шостої статті 64 Закону України «Про вибори Президента України»: Постанова Центральної виборчої комісії від 22 лютого 2019 року № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0376359-19>.

2. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
3. Як працюють системи підкупу виборців і що таке «сітки» – пояснюють експерти. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=85974>.
4. В мережі оприлюднили схему, за допомогою якої кандидат нібито готує масштабну скупку голосів на виборах // Матеріали інформаційного агентства УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/elections/10435272-v-merezhi-oprilyudnili-shemu-za-dopomogoyu-yakoji-poroshenko-nibito-gotuye-masshtabnu-skupku-golosiv-na-viborah.html>.
5. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 28 лютого 2019 року у справі № 757/10061/19-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80363325>.
6. Павловський А.В. Стала відома схема підкупу виборців! URL: <https://blog.liga.net/user/apavlovskiy/article/32383>.
7. На Одещині викрили мережу підкупу виборців на користь чинного нардепа. URL: <https://tsn.ua/politika/na-odeshini-vikrili-merezhu-pidkupu-viborciv-na-korist-chinnogo-nardepa-spiski-vzhem-policiyi-1379190.html>.
8. Про місцеві вибори : Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/595-19>.
9. Як в Україні купують виборців і хто за це відповів. 17 судових вироків (дослідження). URL: <https://glavcom.ua/publications/yak-v-ukrajini-kupuyut-viborciv-i-hto-za-ce-vidpoviv-17-sudovih-virokiv-doslidzhennya-388367.html>.
10. Вирок Острозького районного суду Рівненської області у справі № 567/123/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56229553>.
11. Приклади підкупу виборців. URL: <https://blog.liga.net/user/kodarchenko/article/32463>.

Hryhorova Ye. Organization of “election networks” as a way of committing bribery of a voter, a participant of a referendum

Summary. The article is devoted to the study of peculiarities of creation and activity of “electoral

networks” as one way of committing indirect bribery of voters. It was found that the use of this technology posed a serious threat to the legitimate conduct of the last elections in Ukraine and could significantly affect the authenticity of the will of the citizens. The mass nature of use of such a form of influence on the conduct of electoral races was installed and embodied in the involvement of a large number of persons in the process of its implementation (customers, organizers, executors, observers, voters, etc.), as well as in the distribution of such networks in significant territories.

It is revealed that this method of committing bribery of a voter, a participant of the referendum is fully structured, that is includes actions aimed at preparation, direct execution and concealment of the traces of crime. Thus, the implementation of voter bribery thus proceeded in several stages: compilation of voter lists by finding out personal data during voter polls; recruitment (involvement) of agitators aimed at selecting proxies to build “a bribe net” and providing them with lists of voters who have already expressed their desire to vote for the “correct” candidate; a personal detour of households, during which potential voters are invited to vote for the candidate for a particular financial reward; the payment of funds to the agitators, who in turn distributed the funds to each household (according to the lists), with payments being made in two stages: before and after the elections, in the case of providing confirmatory information on the relevant vote (photo report).

It is emphasized that this method of bribery, as a rule, was carried out by the formation of a temporary criminal group, which acted in accordance with a prearranged plan, was marked by a clear distribution of roles and the multiplicity of criminal activity.

Key words: bribery of voter, participant of referendum, method of committing of crime, “election networks”, illegal agitation campaigning, violation of voting rights.